

Inhoud

- 1 Eristische dialectiek of de kunst van het gelijk krijgen 7
 - 2 De termen logica en dialectiek 69
 - 3 De dialectiek van Aristoteles in de *Topica* 73
- Nawoord door Tjark Kruiger 81

Eristische dialectiek of de kunst van het gelijk krijgen

*Eristische dialectiek*¹ is de kunst om te discussiëren en wel zo dat men gelijk krijgt, dus terecht of onterecht. Men kan namelijk in de zaak zelf objectief gelijk hebben en toch in de ogen van de omstanders, ja, soms zelfs in zijn eigen ogen ongelijk krijgen. Wanneer namelijk de tegenstander mijn bewijs weerlegt en dit als weerlegging van de bewering zelf geldt, waarvoor echter andere bewijzen kunnen zijn. In dit geval is de stand voor de tegenstander natuurlijk omgekeerd: hij krijgt gelijk, terwijl hij objectief ongelijk heeft. De objectieve waarheid van een uitspraak en de goedkeuring van die uitspraak door de strijdende partijen en de toehoorders zijn twee verschillende dingen (en op het laatste is de dialectiek gericht).

Waardoor komt dat? Door de natuurlijke slechtheid van het menselijk geslacht. Zou die er niet zijn en zouden we door en door eerlijk zijn, dan zouden we er bij elk debat slechts op uit zijn de waarheid boven tafel te krijgen, zonder ons erom te bekommeren of deze ten gunste van ons aanvankelijk ingenomen standpunt of van dat van de andere partij zou uitvallen: dit zou ons niet uitmaken of tenminste helemaal bijzaak voor ons zijn. Maar nu is het de hoofdzaak. De aangeboren ijdelheid, die vooral ten aanzien van de verstandelijke vermogens overgevoelig is, kan er niet tegen dat hetgeen we aanvankelijk hebben geponeerd, onjuist en wat de tegenstander heeft ge-

1 In de oudheid werden logica en dialectiek meestal als synoniemen gebruikt. In de moderne tijd eveneens.

poneerd juist blijkt. Hierop afgaand zou ieder weliswaar zijn best moeten doen om alleen maar juist te oordelen: hiertoe zou hij eerst moeten nadenken en daarna moeten spreken. Maar bij de meeste mensen gaat de aangeboren ijdelheid gepaard met babbelsucht en aangeboren *oneerlijkheid*. Ze zeggen iets voordat ze hebben nagedacht en wanneer ze dan ook achteraf merken, dat hun bewering onwaar is en dat ze ongelijk hebben, dan moet het toch *lijken* alsof het omgekeerd is. Het belang van de waarheid, dat meestal wel bij het poneren van de als waar veronderstelde stelling het enige motief is geweest, wijkt nu volledig voor het belang van de ijdelheid: waar moet onwaar en onwaar moet waar lijken.

Er is echter zelfs voor deze oneerlijkheid, het vasthouden aan een stelling die ons zelf al onwaar lijkt, nog een verontschuldiging. Vaak zijn wij aanvankelijk vast van de waarheid van onze bewering overtuigd, maar de argumentatie van de tegenstander lijkt die waarheid nu omver te werpen. Als we nu de zaak meteen opgeven, dan ontdekken we vaak achteraf dat we toch gelijk hadden. Ons bewijs was onjuist. Maar er zou een juist bewijs voor onze stelling kunnen zijn. Het reddende argument was ons niet meteen ingevallen. Daardoor ontstaat nu in ons de stelregel om, zelfs wanneer het tegenargument juist en afdoende lijkt, er nog tegen te strijden, in de mening verkerend dat de juistheid van het tegenargument zelf maar schijnbaar is en dat ons tijdens de discussie nog een argument om het omver te stoten of een argument om onze waarheid op een andere manier kracht bij te zetten, zal invallen. Hierdoor worden wij bijna uitgenodigd om bij het discussiëren oneerlijk te zijn, we worden er op z'n minst gemakkelijk toe verleid. Op deze manier ondersteunen de zwakte van ons verstand en de gebreken van onze wilsstrevingen elkaar. Daardoor komt het dat degene die discussieert in de regel niet voor de waarheid, maar voor zijn stelling strijdt, als het ware voor huis en haard en terecht en onterecht te werk gaat, en dit zelfs, zoals aange-toond, niet anders kan.

Iedereen zal dus in de regel zijn standpunt door willen drijven, zelfs wanneer het hem op dat ogenblik onwaar of twijfelachtig voorkomt.² De hulpmiddelen hiervoor worden iedereen door zijn eigen sluwheid en slechtheid enigszins aan de hand gedaan. Dit leert de dagelijkse ervaring bij het discussiëren. Iedereen heeft dus zijn eigen *natuurlijke dialectiek*, net als zijn eigen *natuurlijke logica*. Alleen biedt de eerste hem lang niet zo'n zekere leidraad als de tweede. In strijd met logische wetten denken of conclusies trekken zal niemand zo gemakkelijk: onware uitspraken komen vaak voor, onjuiste gevolgtrekkingen hoogst zelden. Gebrek aan natuurlijke logica vertoont een mens niet zo gemakkelijk. Daarentegen wel een gebrek aan natuurlijke dialectiek: zij is een ongelijk verdeelde gave van de natuur (hierin komt zij overeen met het oordeelsvermogen dat zeer ongelijk is verdeeld, verstand is in wezen gelijk verdeeld). Want het gebeurt vaak dat men zich in de war laat brengen of weerleggen door argumentatie die alleen maar goed lijkt, maar het niet is, terwijl men eigenlijk gelijk heeft, of het omgekeerde, en wie als overwinnaar uit de strijd te voorschijn komt, heeft dit erg vaak niet zozeer te danken aan de juistheid van

- 2 Machiavelli schrijft de vorst voor om elk ogenblik van zwakte van zijn buurman te benutten om hem aan te vallen, omdat anders zijn buurman ooit het ogenblik kan benutten om aan te vallen wanneer de vorst zwak is. Zou er trouw en rechtschapenheid heersen, dan zou het iets anders zijn. Daar men daar echter niet op kan rekenen, hoeft men ze zelf niet te betrachten, omdat dit slecht wordt betaald. Net zo is het bij het discussiëren: geef ik de tegenstander gelijk, zo gauw hij het lijkt te hebben, dan zal hij waarschijnlijk niet hetzelfde doen, wanneer het omgekeerde het geval is. Hij zal veel eerder onterecht te werk gaan. Dus moet ik dat ook doen. Het is gemakkelijk gezegd dat men slechts de waarheid moet nastreven zonder voorkeur voor zijn eigen stelling. Men hoeft echter niet te veronderstellen dat de andere partij dat ook zal doen. Daarom hoeft men het zelf ook niet te doen. Bovendien, zou ik, zo gauw het mij lijkt dat hij gelijk heeft, mijn stelling willen opgeven, die ik van tevoren toch goed heb doordacht, dan kan het er gemakkelijk van komen dat ik, verleid door de indruk van het moment, de waarheid opgeef om de dwaling goed te keuren.

zijn oordeelsvermogen bij het poneren van zijn stelling, als wel aan de sluwheid en handigheid waarmee hij die verdedigt. Aangeboren is hier zoals in alle gevallen het beste.³ Toch kan oefening en ook nadenken over de wendingen waarmee men een tegenstander neerlegt of die hij meestal zelf gebruikt om een tegenstander neer te leggen, er veel toe bijdragen meester te worden in deze kunst. Dus hoewel de logica geen eigenlijk praktisch nut kan hebben, de dialectiek kan dat zeker wel. Het lijkt mij dat ook Aristoteles zijn eigenlijke logica (analytica) hoofdzakelijk als grondslag van en voorbereiding op de *dialectiek* heeft opgesteld en dat deze voor hem de hoofdzaak is geweest. De logica houdt zich enkel bezig met de vorm van uitspraken, de dialectiek met hun gehalte of materie, de inhoud: daarom juist moest de beschouwing van de *vorm* als het algemene voorafgaan aan de beschouwing van de inhoud als het bijzondere.

Om de *dialectiek* zuiver te formuleren moet men haar, zonder zich om de objectieve waarheid (die zaak van de logica is) te bekommeren, louter beschouwen als *de kunst gelijk te krijgen*, wat inderdaad des te gemakkelijker zal zijn, als men in de zaak zelf gelijk heeft. Maar de dialectiek als zodanig moet slechts laten zien hoe men zich tegen allerlei aanvallen, vooral tegen oneerlijke, verdedigt en ook hoe men zelf kan aanvallen wat de ander beweert, zonder zichzelf tegen te spreken en in het algemeen zonder weerlegd te worden. Men moet het ontdekken van de objectieve waarheid duidelijk scheiden van de kunst zijn uitspraken voor waar te doen doorgaan. Het eerste is aangelegenheid van een volledig andere activiteit, het is het werk van het oordeelsvermogen, van het nadenken, van de ervaring en er bestaat daarvoor geen specifieke vaardigheid. Het tweede is echter het doel van de dialectiek. Ze is wel eens gedefinieerd als de logica van de schijn. Dat is niet juist, want

3 Onderricht bevordert alleen de edele kiem. Horatius, *Oden* IV, 4, 33.